

УДК 378.014(477)

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Домбровська С.М.

кандидат історичних наук, доцент
Міжнародний слов'янський університет, м. Харків

I. Вступ

Освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. Процес наближення України до Європи відбувається за кількома напрямками, один із яких – освітянський. В умовах приєднання України до Болонського процесу цілком закономірною стала необхідність перебудови і вдосконалення системи державного управління вищою освітою щодо спрямування української освіти на досягнення нею сучасного світового рівня, збільшення внеску в розвиток економіки, науки, освіти, культури країни й добробуту народу. Таким чином, актуальність теми дослідження визначається, насамперед, соціальним замовленням: до чого і як необхідно готувати майбутніх спеціалістів у сучасних соціально-економічних умовах і що потрібно змінити в системі державного управління вищою освітою України.

Доцільність дослідження проблеми державного управління системою вищої освіти в Україні зумовлена також необхідністю пошуків, розробки й впровадження ефективної системи державного управління, яка має забезпечити освітню галузь оптимальними умовами функціонування, створити системний механізм її саморегуляції на загальнонаціональному, регіональному, місцевому рівнях, у ВНЗ і наукових установах. При розробці та впровадженні стратегії подальшої розбудови системи державного управління освітою надзвичайно важливим є врахування історичного досвіду державного управління освітою, адже перенесення зарубіжних моделей державного управління освітою не дасть позитивних наслідків, якщо не врахуватимуться тенденції, закономірності, принципи вітчизняного досвіду управління освітою.

Аналіз наукових досліджень свідчить про наявність значної кількості праць вітчизняних і зарубіжних авторів, що стосуються державної освітньої політики й управління освітою. Це дослідження Б. Данилишина, Д. Дзвінчука, Г. Дмитренка, К. Корсака, В. Куценко, В. Лугового, В. Майбороди, В. Огнев'юка, В. Паламарчука, А. Прокопенка, О. Яришко та ін.

II. Постановка завдання

Метою статті є узагальнення теоретичних положень реформування державного управління системою вищої освіти України.

III. Результати

Термін “державна політика у сфері освіти” або “державна освітня політика” почав використовуватися в науковій літературі з 60–70-х рр. ХХ ст., коли освіта почала розглядатися як найважливіший фактор економічного розвитку й соціального прогресу, як сфера, що потребує особливої уваги на загальнодержавному рівні. Дослідження історичного досвіду управління освітою й аналіз праць вітчизняних і зарубіжних учених, категоріальний аналіз проблеми в науковій літературі дали змогу уточнити поняття “державне управління вищою освітою” як організовану самостійну частину загального процесу державного управління, що включає цілеспрямоване вироблення, прийняття та реалізацію організаційних, регулювальних, координаційних, контрольних і мотиваційних впливів на сферу вищої освіти. Ці теоретичні моделі та виміри державного управління освітою дають можливість визначення певної логіки пізнання її необхідних умов для вивчення концептуальних засад формування й здійснення державної освітньої політики в Україні.

У нових соціально-економічних умовах освіта здобуває високий статус, оскільки саме вона буде сприяти переходу до інформаційного суспільства й формуванню пріоритетів розвитку держави. Високоосвічена молодь – головний стратегічний резерв соціально-економічних реформ в Україні, без якого неможливий подальший розвиток суспільства. Освіта виступає одним із основних чинників соціальних перетворень, оскільки її можливості впливу на розвиток суспільства є значними внаслідок охоплення практично всього населення. Тому освіта безпосередньо впливає на економічне, політичне й соціальне життя суспільства, закладає потенційні підвалини його вдосконалення. Побудова громадянського суспільства може бути забезпечена лише за умови переорієнтації освіти на цінності демократії. Це завдання об'єктивно виступає соціальним замовлен-

ням як населення в цілому, так і добровільних громадських організацій та рухів зокрема [6]. Завдяки продуманим управлінським заходам в освітній галузі можна формувати правову культуру громадян, що мають як партнери взаємодіяти з державою.

Нагальною потребою за цих умов виступає вироблення ефективного і результативного управління освітою. У діяльності освітньої галузі щодо формування активного члена громадянського суспільства важлива роль належить органам державного управління освітою, зокрема, обласного та районного рівнів, адже саме вони мають найбільше можливостей для ефективної взаємодії на місцях з громадськими організаціями, партіями, об'єднаннями, окремими громадянами в ході вдосконалення навчально-виховного процесу. Врахування потреб і запитів членів громадянського суспільства щодо надання освітніх послуг має здійснюватися шляхом прийняття конкретних управлінських рішень, які, не виходячи за межі компетенції того чи іншого органу управління освітою, повинні водночас ґрунтуватися на чинній нормативно-правовій базі та враховувати регіональні аспекти, традиції освіти, що історично склалися в області, районі чи місті.

Зміни у функціонуванні органів управління потребують упровадження в їх діяльність процедур прогнозування, аналізу та коригування разом із використанням традиційних організаційно-контрольних функцій. Це потребує вдосконалення технології управлінської діяльності органу влади та відносин в освітній галузі.

Технологія управління розглядається як ефективно поєднання можливостей наявних умов для провадження освітньої діяльності (матеріальна база, технічні засоби навчання, методичне та навчальне забезпечення) та організаційних форм роботи (планування, аналіз, прийняття рішень, організація виконання) [5]. При цьому важливим є те, що у громадянському суспільстві держава та її органи управління й суспільні інститути (громадські організації, партії, релігійні громади, профспілки тощо) виступають як партнери.

У процесі державного управління реформуванням освітньої системи необхідно чітко визначити основні завдання й напрями оновлення змісту освіти. Ця діяльність має ґрунтуватися на таких засадах:

- врахування вікових особливостей сприйняття та мислення дітей і молоді;
- формування активної життєвої позиції, конструктивно-критичного мислення;
- доступності навчального матеріалу для ефективного засвоєння більшістю учнів;
- науковості;

- вміння застосовувати набуті знання з основ наук у повсякденному житті;
- використання останніх досягнень педагогічної науки [1].

Кардинальне оновлення змісту освіти є чи не найскладнішим завданням сучасного державного управління галуззю. Враховуючи, що створення інформаційної цивілізації потребує, у першу чергу, створення умов для самореалізації особи, а не набуття нею чітко регламентованого обсягу знань і вмінь, діяльність місцевих органів управління освітою має перебудовуватися в напрямі збору інформації та аналізу даних з реформування освітньої галузі. Але надмірна централізація управління ВНЗ (найгостріше відчутна у розподілі ресурсів, виборі наукової тематики діяльності підрозділів), бюрократичні принципи їх роботи створюють серйозні перешкоди для розвитку вітчизняної системи освіти. Громіздка, негнучка управлінська структура ВНЗ має тенденцію до зростання. Багато підрозділів дублюють функції один одного. Хоча в напрямі вирішення цих проблем пропонуються зміни у Законах України “Про освіту” та “Про вищу освіту”, зокрема, посилення автономії ВНЗ, демократизація їхнього життя, а саме надання права керівникам, ученим радам самостійно формувати штатний розпис, вносити зміни до бюджету. Незважаючи на підвищення соціальної значущості проблем розвитку й оновлення післядипломної освіти в Україні, законодавча основа для ефективного реалізації її функцій у вказаній сфері ще не склалася. Крім того, згідно з принципами автономії навчальних закладів, відповідальність за якість вищої освіти перекладається на кожний конкретний навчальний заклад. Реалізація основних принципів дотримання якості освіти надає можливість оптимізувати планування, більш ефективно перерозподіляти ресурси, концентрувати увагу органів державного управління на структурних підрозділах ВНЗ, визначати додаткові стратегічні цілі, а головне – систематично оцінювати результати діяльності кожного конкретного викладача, кафедри, наукової лабораторії, факультету, вищого навчального закладу. У свою чергу, це вимагає втілення в життя комплексу таких заходів:

- розробка нормативно-правових, організаційних, науково-методичних, фінансових та інших документів, які регламентують функціонування системи державного контролю якості освіти;
- оптимізація мережі вищих навчальних закладів;
- формулювання вимог до якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах і контроль за її відповідністю;

– удосконалення системи державної атестації, структури та критеріїв роботи ДЕК [2].

На сьогодні в Україні до проблем, пов'язаних зі стандартизацією освіти, належать питання якості освіти, уніфікації та адаптивності освітніх програм, зрозумілості їх змісту та можливості практичної реалізації, визнання документів про освіту. Їх вирішення стосується не тільки нашої держави. В умовах глобалізації економіки проблеми стандартизації активно обговорюються у багатьох країнах світу, оскільки освіта глибоко інтегрована в економіку, суспільне життя, а її якість істотно впливає на рівень життя та можливість сталого розвитку світового співтовариства. У сучасних умовах наша держава рухається до нових, більш дієвих і правомірних стандартів демократії, цивілізованого, соціально орієнтованого господарства. Важливого значення набуває спрямування вищої освіти на досягнення нею нового світового рівня, а саме: створення відповідних умов для підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти; оновлення її змісту; урізноманітнення форм і вдосконалення державного фінансування вищої освіти; впровадження прозорості та відкритості фінансово-економічного механізму; перебування державних і недержавних освітніх закладів в однакових умовах функціонування; поширення пільг в оподаткуванні навчальних закладів; збільшення внеску в розвиток економіки нашої держави, науки, освіти, культури країни й добробуту народу. Інтеграція вищої освіти у світову систему – це об'єктивний процес, що не повинен розвиватися не керовано. Світова громадськість може й повинна бачити та аналізувати його позитивні й негативні аспекти, приймати важливі управлінські рішення з його координації та корекції. Важливу роль у процесі розвитку міжнародної інтеграції освіти відіграють міжнародне співробітництво й такі міжнародні організації, як ЮНЕСКО [3].

Усі складові вищої освіти як соціального явища є об'єктом державного регулювання, а тому рух до нової, адекватної вимогам постіндустріальної цивілізації системи вищої освіти пов'язаний, у першу чергу, зі зміною сутності й статусу методів системи державного управління вищої освіти. Успішна реалізація цього завдання залежить від належної діяльності об'єктів і суб'єктів управління. Одним із важливих аспектів управління ВНЗ виступають механізми управління, під якими варто розуміти сукупність способів здійснення функцій управління, що забезпечують досягнення встановлених цілей і результатів. Привести в дію організовану систему та отримати відповідний результат можна лише через вплив на неї керівного органу. Для

цього необхідні певні інструменти, які б забезпечували досягнення поставлених цілей. Такими інструментами прийнято вважати механізми управління в освітній системі, що являють собою динамічну структуру гнучкої взаємодії соціальних суб'єктів, характер якої складається й визначається їх соціальною поведінкою. Механізми державного управління виконують регулювальну й мобілізаційну функції, що виявляються в активізації суб'єктів управління та зміні їх цільових і ціннісних настанов у процесі проектування змін в освіті, забезпечує зв'язок і взаємозумовленість управлінських рішень [4]. Таким чином, на основі найхарактерніших ознак державного управління визначено ті механізми, що належать до класу інноваційних. Доведено, що цим ознакам відповідають стандарти вищої освіти, які є інноваційними механізмами державного управління. Законом України "Про вищу освіту" встановлено, що стандарт вищої освіти – це сукупність норм, які визначають зміст вищої освіти, зміст навчання, засоби діагностики якості вищої освіти та нормативний термін навчання.

Під стандартизацією у сфері державно-управлінської освіти варто розуміти процес вироблення і впровадження в життя освітніх стандартів, які забезпечують набуття студентами професійної компетентності. Інноваційний розвиток вищої школи передбачає зміну принципів і механізмів державного управління нею. Оптимізація управління передбачає зменшення кількості рівнів управління, його децентралізацію, розширення соціальної бази, підвищення дисципліни суб'єктів управлінських відносин. Для формування державно-суспільного управління потрібне не тільки врахування взаємного інтересу суб'єктів, а й виконання взаємних зобов'язань.

IV. Висновки

Дослідження інноваційних процесів у вищій школі України, як показав проведений аналіз, тісно пов'язане з виявленням і описом істотних характеристик суспільства, що структурується в ході постіндустріальних трансформацій.

Комплексний аналіз структурних і змістовних інновацій у системі вітчизняної вищої освіти дав змогу переосмислити з позицій сьогодення історичний досвід розвитку вищої школи в Україні, узагальнити результати моніторингу змін, які відбувались у ній у період розбудови й самоствердження української державності. Таким чином, роль вищої освіти зростає в економіці кожної країни, оскільки вища освіта є високоефективним інвестиційним ресурсом. Призначення освіти полягає у необхідності формування особистості громадян та підготовки професійних працівників. Ця галузь відіграє уніка-

льну роль, готуючи висококваліфікованих спеціалістів для ринку праці та створюючи умови для забезпечення стабільного розвитку економіки України. Вища освіта виступає важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності країни, а в підвищенні конкурентоспроможності та інноваційному розвитку національної економіки провідну роль має відігравати сукупність ефективних політико-правових, економічних, соціо-культурних, технологічних та інфраструктурних факторів, які забезпечували б національну конкурентоспроможність вищої освіти та зміцнювали її роль. Тому врахування всіх перелічених вище заходів при вдосконаленні державної стратегії в управлінні освітою може кардинально поліпшити освітню парадигму вищої школи.

Першочерговими завданнями є налагодження високопрофесійного наукового, аналітичного і прогностичного супроводу управлінських рішень, подолання фрагментарності статистики, підготовка всебічної інформації з опорою на соціологічні дослідження (зміни в освітніх потребах різних прошарків населення і регіонів, усебічний моніторинг якості освіти, оцінювання ситуації споживачами освітніх послуг, динаміка соціокультурних орієнтацій учасників навчально-виховного процесу, мобільність світоглядних очі-

кувань і установок відповідно до загальної соціокультурної динаміки у країні та світі).

Література

1. Андрущенко В.П. Модернізація освіти: політика і практика / В.П. Андрущенко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 12–15.
2. Бабак В.П. Доповідь “Про стан і перспективи розвитку вищої освіти в Україні” / В.П. Бабак. – К. : Парлам. вид-во, 2004. – 184 с.
3. Балбеко А.М. Новые подходы к управлению развитием высшей школой и задачи повышения качества высшего образования / А.М. Балбеко // Право и образование. – 2007. – № 12. – С. 4–8.
4. Вища школа України: реальність і тенденції розвитку : монографія / [Г.І. Артемчук, В.В. Попович, Г.Г. Січкаренко]. – К. : Ленвіт, 2004. – 176 с.
5. Наукові основи управління в системі освіти : монографія / [А.І. Прокопенко ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди]. – Х., 2005. – 304 с.
6. Яременко Л.М. Роль і місце вищої освіти в забезпеченні конкурентоспроможності та інноваційного розвитку національної економіки / Л.М. Яременко // Економічний вісник університету : зб. наук. пр. учених та аспірантів / [голов. ред. Т.М. Боголіб]. – 2007. – Вип. 4. – С. 52–58.

Домбровська С.М. До питання про деякі теоретичні положення реформування державного управління системою вищої освіти України

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні аспекти і положення впливу держави на реформування системи вищої освіти України, методи подолання бюрократизму у науці та управлінні нею. Запропоновано механізм упровадження наукових результатів в освітнянські стандарти, що сприятиме вдосконаленню навчального процесу та подоланню труднощів, з якими зіткнулися українські вищі навчальні заклади.

Ключові слова: вища освіта, реформа освіти, вищі навчальні заклади.

Домбровская С.Н. К вопросу о некоторых теоретических положениях реформирования государственного управления системы высшего образования Украины

Аннотация. В статье проанализированы теоретические аспекты и положения влияния государства на реформирование системы высшего образования Украины, методы преодоления бюрократизма в науке и управлении ею. Предложен механизм внедрения научных результатов в образовательные стандарты, который оказывает содействие усовершенствованию учебного процесса и преодолению трудностей, с которыми столкнулись украинские высшие учебные заведения.

Ключевые слова: высшее образование, реформа образования, высшие учебные заведения.

Dombrovska S. To the question about some theoretical statements of the government control by reforming of system of higher education of Ukraine

Annotation. In the article the theoretical aspects and statements of influence of the state on reformation of system of higher education of Ukraine, methods of overcoming of bureaucratism in science and its management are analysed. The mechanism of introduction of scientific results in educational standards, which renders assistance to the improvement of educational process and overcoming of difficulties which Ukrainian higher educational establishments ran into is offered.

Key words: higher education, educational reform, higher educational establishments.